

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

DOI: 10.59610/BBU3.2024.3.3

Nuriyev Rauf Əflatun oğlu,
doktorant,
Bakı Biznes Universiteti,
Email: rauf.nuriyev.1997@mail.ru
©Nuriyev R.Ə., 2024

UOT:657.1;336.71

JEL: M41

KOMMERSİYA BANKLARININ GƏLİR VƏ XƏRCLƏRİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi – kommersiya banklarında gəlir və xərclərin strukturunun və dinamikasının mövcud vəziyyətinin müvafiq indikatorlar əsasında idarə edilməsinin öyrənilməsidir.

Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat işində müqayisəli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə, sistemli yanaşma metodlarından istifadə edilib.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – tədqiqatda araşdırılmış əsaslı təhlillər kommersiya banklarında gəlir və xərclərin strukturunun və dinamikasının yaxşılaşdırılması üçün istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri – kommersiya banklarında gəlir və xərclərin strukturunun və dinamikasının tədqiqatı sistemində optimal mexanizmlər üzrə təkliflər konkretləşdirilib və elmi əsaslandırılıb.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – kommersiya banklarında gəlir və xərclərin strukturunun və dinamikasının mövcud vəziyyətinin müvafiq indikatorlarla idarə edilməsi üzrə təkliflərin hazırlanmasıdır.

Açar sözlər: kommersiya bankları, gəlir, xərc, idarəetmə, marja.

G İ R İ Ş

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafında önəmli rol oynayan maliyyə sektoru, özəlliklə kommersiya bankları vasitəsilə ölkənin maliyyə bazarının əsasını təşkil edir. Kommersiya banklarının fəaliyyətinin sabitliyi və dayanıqlılığı ölkə iqtisadiyyatının geniş perspektivləri baxımından olduqca vacibdir. Bu məqalədə kommersiya banklarının gəlir və xərclərinin strukturunun təhlili və qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Kommersiya bankları öz gəlirlərini müxtəlif mənbələrdən əldə edir. Bu gəlirlərin əsas hissəsini faiz gəlirləri təşkil edir ki, bu da müştərilərə verilən kreditlərə görə əldə edilən faizlərdir. Müəyyən digər mənbələr də mövcuddur. Kommersiya banklarının xərcləri də öz növbəsində ölkə iqtisadiyyatının ümumi maliyyə dayanıqlılığına əhəmiyyətli təsir göstərir. Xərclər müxtəlif kateqoriyalara bölünür.

Məqalədə kommersiya banklarının gəlirlərinin formalaşmasının əsas mənbələri və bu prosesə təsir edən əsas amillər araşdırılır. Eyni zamanda xərclərin dinamikası və strukturu təhlil edilmişdir. Müəllif ölkədəki qeyri-sabit iqtisadi vəziyyətə baxmayaraq, kommersiya banklarının gəlirlərinin müsbət dinamika nümayiş etdirdiyi qənaətinə gəlmişdir.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

Tədqiqatın əsas məzmunu

Bankların gəlir və xərclərinin nədən ibarət olduğunu ətraflı öyrənmək üçün əvvəlcə bankların Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun olaraq hansı fəaliyyət növləri ilə məşğul ola biləcəyini müəyyənləşdirməliyik. “Banklar haqqında” 16 yanvar 2004-cü il tarixli 590-IIQ sayılı Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstərilir ki, “*Bank pul vəsaitini cəlb etmək və qaytarma, ödəniş, müddətlik şərtləri ilə öz adından yerləşdirmək üçün yaradılmış idarədir. Banklar pul əmanətlərini qəbul edir və yerləşdirir, kreditləri cəlb edir və verir, müştərilərin və korrespondent bankların tapşırığı ilə hesablaşmalar aparır və onlara kassa xidmətini həyata keçirir. Banklar qanunvericiliyə zidd olmayan və öz nizamnamələrində nəzərdə tutulan başqa əməliyyatları da apara bilərlər...*” (1)

Bu qanunda bankların edə biləcəyi fəaliyyət növlərinə məhdudiyyətlər qoyulur. Cədvəl 1-də ölkə qanunvericiliyinə uyğun olaraq bankların həyata keçirə biləcəyi bank əməliyyatları və sövdələşmələri (bunu təkcə banklar həyata keçirmir) göstərilir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq bankların həyata keçirə biləcəyi bank əməliyyatları və sövdələşmələrini müəyyən etdikdən sonra bu əməliyyatlar nəticəsində yaranan bankların gəlir və xərclərinin təsvirinə, habelə təsnifatına keçək.

Cədvəl 1.

Bank əməliyyatları və sövdələşmələrinin növləri

Bank əməliyyatları (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının lisenziyası tələb olunur)	Bank sövdələşmələri (təkcə banklar həyata keçirmir)
1. Fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitlərinin əmanətlərə cəlb edilməsi (tələb olunanadək və təcili).	1. Öhdəliklərin nağd şəkildə yerinə yetirilməsini təmin edən üçüncü şəxslər üçün zəmanətlərin verilməsi.
2. Cəlb edilmiş vəsaitlərin öz adından və öz hesabına yerləşdirilməsi.	2. Üçüncü şəxslərdən öhdəliklərin nağd şəkildə yerinə yetirilməsini tələb etmək hüququnun əldə edilməsi.
3. Fiziki və hüquqi şəxslərin bank hesablarının açılması və əməliyyatların aparılması.	3. Fiziki və hüquqi şəxslərlə bağlanmış müqaviləyə əsasən pul vəsaitlərinin və digər əmlakın etibarlı idarə edilməsi.
4. Müxtəlif banklar da daxil olmaqla, onların bank hesabları üzrə pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi.	4. Qiymətli metallar və daşlarla əməliyyatlar.
5. Fiziki və hüquqi şəxslərin pul vəsaitlərinin, veksellərin, ödəniş və hesablaşma sənədlərinin inkassasiyası və kassa xidmətlərinin göstərilməsi.	5. Sənədləri və qiymətli əşyaları saxlamaq üçün fiziki və hüquqi şəxslərə binaların və ya onlarda olan seyflərin icarəyə verilməsi.
6. Xarici valyutanın nağd və nağdsız formada alqı-satqısı.	6. Lizin əməliyyatları.
7. Qiymətli metalların depozitlərə cəlb edilməsi və yerləşdirilməsi.	7. Məsləhət və informasiya xidmətlərinin göstərilməsi.
8. Bank zəmanətlərinin verilməsi.	8. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qadağan olunmayan digər əməliyyatlar.
9. Bank hesabları açmadan pul köçürmələrinin həyata keçirilməsi.	

Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

Kommersiya təşkilatı kimi kommersiya bankının fəaliyyətinin əsas məqsədi mənfəəti maksimumlaşdırmaq olduğundan, bankın gəlirlərinin (xərclərinin) idarə edilməsi və gəlirlərin (xərclərin) strukturunun müəyyən edilməsi bankın strategiyasının hazırlanmasında mühüm aspektdir. Kommersiya bankının gəlirləri bankın iqtisadi faydalarının aktivlərin axını və ya öhdəliklərin azaldılması şəklində artması, sahiblərin əmanətləri ilə əlaqəli olmayan kapitalın artmasına səbəb olan formalarda baş verən kimi müəyyən edilir: aktivlərin axını; işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi üzrə xüsusi əməliyyatlar nəticəsində aktivlərin artması; yenidən qiymətləndirmə nəticəsində aktivlərin dəyərinin artması (yenidən satılmaq üçün nəzərdə tutulmuş aktivlərin dəyərinin artması istisna olmaqla); müvafiq aktivlərin azaldılması ilə əlaqəli olmayan öhdəliklərin azaldılması.

Kommersiya banklarının gəlirinin hər bir növünü quruluşuna əsasən 3 qrupa bölmək mümkündür:

- faiz gəliri;
- bankın xidmətləri nəticəsində komissiya ödəmələrdən əldə olunan gəlir;
- digər növ gəlirlər (buraya bazarda baş verən möhtəkir əməliyyatlardan əldə olunan gəlir, satılmış əmlakın balans və bazar qiymətləri arasındakı fərq, qiymətli kağızların və digər aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi, alınmış cərimələr, şikayətlər aiddir).

Sadalanın xidmət növləri üzrə gəlirlər banka ödəmələrdəki yubanmaları, bank risklərini gizlədir və mənfəətini yaradır. Gəlirin digər xüsusiyyətlərindən biri onun dəyərlilik xassəsidir. Bank bazarında qiymətlər tələb və təklifin təsiri nəticəsində müəyyənləşir. Bununla bərabər gəlirin hər bir növü spesifik cəhətləri ilə fərqlənir (2, s.212).

Həm ölkə, həm də xarici bankların əksəriyyətinin gəlirlərinin əhəmiyyətli hissəsi ənənəvi olaraq faiz gəlirləridir. Bankın faiz gəlirləri təşkilatlara, şirkətlərə, əhaliyə, müxtəlif təsərrüfat subyektlərinə verilən kreditlər üçün faiz ödənişləri şəklində alınan gəlirlərdir. Bu gəlirlərə digər banklarda yerləşdirilmiş əmanətlər, müştərilərə lizinq xidmətləri, borc qiymətli kağızlar portfelinin formalaşması və digər əməliyyatlardan daxil olan gəlirləri də aid etmək olar. Faiz gəlirləri üçün əsas xüsusiyyət, bankın ödənişli, təcili və geri qaytarıla bilən əsaslarla müvəqqəti istifadəyə pul vəsaitlərinin verilməsidir.

Ölkəmizin bankları komissiya gəlirlərinin artım tendensiyası ilə xarakterizə olunur və komissiya gəlirlərinin artım tempi faiz gəlirlərinin artımına uyğun gəlir. Bunun səbəbi daha çox sabitlik və faiz gəlirləri ilə müqayisədə daha güclü komissiya proqnozlaşdırma qabiliyyəti ola bilər. Eyni zamanda, milli maliyyə bazarlarında əməliyyatların gəlirliliyində və faiz marjası səviyyələrində azalma müşahidə olunur. Bundan əlavə, komissiya gəlirlərinin alınması qoyulmuş aktivlərin dəyərinin itirilməsi riskləri ilə əlaqəli deyil (bankın zəmanət əməliyyatları istisna olmaqla). Kommersiya banklarının gəlirlərinin digər təsnifatları da mövcuddur.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

Cədvəl 2.

Kommersiya bankının gəlirlərinin təsnifatı

Təsnifat meyarı	Bankın gəlir növləri	Gəlirlərin təsviri
Gəlirlərin forması	Faiz	Müxtəlif növ kreditlər, lizinq, borc qiymətli kağızlar portfeli və digər banklardakı depozitlər üçün faizlər
	Faizsiz	Komissiya gəlirləri, investisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəlirlər, qiymətli kağızlar və valyuta ilə əməliyyatlar, intellektual gəlirlər, sanksiyalar şəklində birdəfəlik gəlirlər.
Sabitlik	Nisbi sabit	Kreditlər və digər yerləşdirilmiş vəsaitlər üzrə faiz gəlirləri, borc öhdəliklərinə və səhmlərə qoyulan investisiyalardan gəlir; xarici valyuta və qiymətli kağızlarla əməliyyatlardan alınan komissiyalar.
	Qeyri-sabit	Qiymətli kağızların yenidən satışından və valyutanın yenidən qiymətləndirilməsindən əldə olunan gəlir; cərimələr, peniyalar və s. şəklində birdəfəlik gəlir, derivativlərlə aparılan əməliyyatlardan, bank əmlakının satışından, fond və ehtiyat məbləğlərinin bərpasından və s. alınan gəlirlər.
Fəaliyyət növü	Əsas (əməliyyat) fəaliyyətindən	Bank əməliyyatları və sövdələşmələrindən əldə olunan gəlirlər (faiz və faizsiz gəlirlərin əksəriyyəti).
	Kənar fəaliyyətdən	Qeyri-bank xarakterli xidmətlərin göstərilməsindən əldə olunan gəlir: binaların, avadanlıqların, proqram təminatının icarəyə verilməsindən; təşkilatların fəaliyyətində iştirakdan əldə olunan gəlir; qeyri-bank xarakterli xidmətlərin satışından əldə olunan gəlir (informasiya, hüquqi və s.).
	Digərləri	Cərimələr, dəbbə pulları, cəzalar; pulsuz alınan əmlakdan gəlir; dəymiş zərərin ödənilməsinə daxilolmalar və ödənişlər; cari ildə müəyyən edilmiş keçmiş illərin gəlirləri; birdəfəlik, təsadüfi xarakter daşıyan digər gəlirlər.
Ənənəvilik	Ənənəvi	Kreditləşmə, qiymətli kağızlarla əməliyyatlar, xarici valyuta, veksellərin uçotu xidmətlərindən əldə olunan gəlir, müştərilərin əmlakının etibarlı idarə edilməsi, zəmanət işi və s.
	Qeyri-ənənəvi	Məlumat, məsləhət, lizinq xidmətləri; müştərilərin öyrədilməsi xidmətləri və sair.

Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

Bankın xərcləri həm onun əməliyyat fəaliyyəti, həm də kommersiya təşkilatı kimi fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bank xərclərinin bir neçə təsnifatı vardır: xarakterinə, formasına, uçot metoduna, müddətinə görə. Kommersiya banklarının xərclərini qeydiyyat üsulları və növlərinə görə də təsnif etmək mümkündür. Növünə görə məsrəflər:

- faizli məsrəflər;
- faizsiz məsrəflər;
- digər məsrəflərə ayırd edilir.

Faizli məsrəflər müddətli depozitlər və əmanət qoyuluşlarından müştərilərə ödənilmiş faizlərdən təşkil olunur. Buraya eləcə də digər bankların depozitləri, kredit əməliyyatları, qiymətli kağızların buraxılışı da daxildir.

Faizsiz məsrəflər - bank tərəfindən qiymətli kağızlar üzrə, xarici valyuta, kassa və hesablaşma əməliyyatlarına sərf olunan məsrəflər aiddir.

Digər məsrəflər veksəl üzrə diskont əməliyyatları, vergilərin ödənilməsi, qiymətli kağızlar bazarında spekulyativ əməliyyatların itkiləri, valyuta bazarı əməliyyatları, bank əmlakının satışına aid ehtiyat vəsaitlərinin təşkili ilə sıx əlaqədardır. Qeydiyyat üsuluna əsasən 1998-ci ilə qədər məsrəflərini 3 qrupu ayırd edilirdi:

- bankın əməliyyat və digər məsrəfləri;
- idarəetmə aparatının təminatı üçün sərf olunan məsrəflər;
- bank tərəfindən ödənilən cərimələr (2, s.214).

Bank əməliyyat və digər məsrəflərinə bank tərəfindən ödənilən vergilər, cəlb edilmiş vəsaitlərə görə ödənilən faizlər, əsas fondların amortizasiyası, qeyri-maddi aktivlər, icarə məsrəfləri, reklam xərcləri, hesablaşma mərkəzlərinin xidmətlərinin ödəniş, poçt və teleqraf xərcləri, təhsil məsrəfləri, blank məsrəfləri məlumatın maqnit daşıyıcıları, məxfi sənədlər və qeyri-maddi xüsusiyyətli məsrəflər də aiddir. Göründüyü kimi əməliyyat məsrəfləri faizli, faizsiz və digər məsrəflərə bölünür.

İkinci qrupa - idarəetmə aparatının təminatına sərf olunan xərclər aiddir. Əmək haqqı, mükafat, sosial yönlü fondlara pul vəsaiti köçürmələri, binaların, avadanlığın və yüngül nəqliyyatın təminatına sərf olunan xərclər, mühafizə, məzuniyyət və dəftərxana məsrəfləri, xüsusiyətinə görə bu qrup faizsiz məsrəflərə daxildir (2, s.215).

Forma üzrə bank xərcləri gəlir təsnifatı məntiqini təkrarlayır. Anoloji olaraq bankın faiz, komissiya və digər qeyri-faiz xərcləri nəzərə alınır. Faiz xərclərinə bankın aldığı kreditlər və müştərilərin depozitləri üçün ödədiyi faizlər daxildir. Buraya buraxılmış veksellər, istiqrazlar, depozit və əmanət sertifikatları üzrə faiz ödənişləri də daxildir. Komissiya xərclərinə qiymətli kağızlar və xarici valyutalarla əməliyyatlar, nağd pul və hesablaşma xidmətləri, inkassasiya xidmətləri, alınan zəmanətlər və s. üzrə xərclər daxildir. Digər faizsiz xərclərə bankın yerdə qalan müxtəlif xərcləri - veksellər üzrə diskont xərcləri, bazarda spekulyativ xarakterli və aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi xərcləri, cərimələrin ödənilməsi xərcləri, idarəetmə aparatının saxlanması xərcləri, təsərrüfat xərcləri daxildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bankın qeyri-faiz xərclərinin əhəmiyyətli bir hissəsi bankın gündəlik fəaliyyətinin qorunmasına aiddir, buna görə xalis faiz və xalis qeyri-faiz gəlir qiymətləndirilərkən bankın fəaliyyətinin qorunmasına yönəlmiş həm kredit, həm də digər bank əməliyyatları üçün zəruri olan xərclər kateqoriyası istisna olunur.

AUDİT 2024, 3 (45), səh. 28-37.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

Müasir texnologiyalar hazırda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə nüfuz edərək müştərilərin ehtiyaclarını, təşkilatların iş modellərini və bütün bazarların strukturlarını kökündən dəyişdirməyə davam edir. Bank sahəsi də bu baxımdan istisna deyil: yeni maliyyə və texnoloji şirkətlərin meydana çıxması, iri İT korporasiyalarının, telekom operatorlarının və digər oyunçuların marağı həm Azərbaycanda, həm də dünyada qurulmuş ənənəvi bank sistemini təhdid edir. Buna görə banklar yüksək texnoloji və mümkün qədər çevik olmağa çalışırlar. Son illərdə sorğularda iştirak edən bank rəhbərlərinin fikrincə, yaxın illərdə bank sahəsinin inkişafı üçün əsas katalizator yeni texnologiyalar və innovativ məhsullardır, həmçinin də dəyərin yaradılmasını təmin edəcək yeniliklərdir.

Milli kontekstdə banklar üçün müasir texnologiyaların inkişafı qərb və Asiya ölkələrinə nisbətən bir qədər fərqlidir. Azərbaycandakı əksər banklar, bu və ya digər şəkildə, şaxələndirmə faydalarını əldə etmək və bazardakı dalğalanmalardan qorunmaq üçün universal olmağa çalışırlar; əvvəlcə fiziki şəxslərin təcili kreditləşməsinə yönəlmiş bankları belə, əmanətlər, ipoteka, kiçik və orta sahibkarlığa xidmət daxil olmaqla məhsul xəttini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Dünyanın digər ölkələrində təşəbbüs əsasən internet korporasiyaları və əlaqəli yüksək texnoloji sahələrdən olan oyunçular tərəfindən qəbul edilir.

Müasir bank məhsullarının inkişafı kommersiya banklarının gəlir və xərclərinin strukturuna əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir, kredit olmayan xidmətlərin çeşidini genişləndirir və beləliklə bankın faizsiz gəlirlərinin payını artırır (bir çox müasir xidmətlər komissiya ödənişlərini əhatə edir). Cədvəl 3-də bəzi müasir bank xidmətləri göstərilir.

Cədvəl 3.

Müasir bank xidmətlərinin bəzi növləri

Klassik kredit olmayan bank xidmətləri	Müasir kredit olmayan bank xidmətləri	Qeyri-ənənəvi kredit olmayan xidmətlər
Hesablaşma və kassa xidmətləri	Distant bankçılıq xidmətləri	İnvestisiya-bank xidmətləri
Ödəniş və köçürmələrin həyata keçirilməsi	Elektron sənəd dövriyyəsi sistemi	Broker xidmətləri
İnkassasiya	Xüsusi kapitalın idarə edilməsi, aktivlərin idarə edilməsi	Sığorta xidmətləri
Bank zəmanətlərinin verilməsi	Mədxilin öz-özünə inkassasiyası	Bankın xüsusi investisiyaları (ing. "Merchant banking")
Seyf bölmələrinin icarəsi	Cache menecment	—
Xarici valyuta əməliyyatları	Kompleks kart məhsulları	—
—	Əmək haqqı layihələri	—

Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

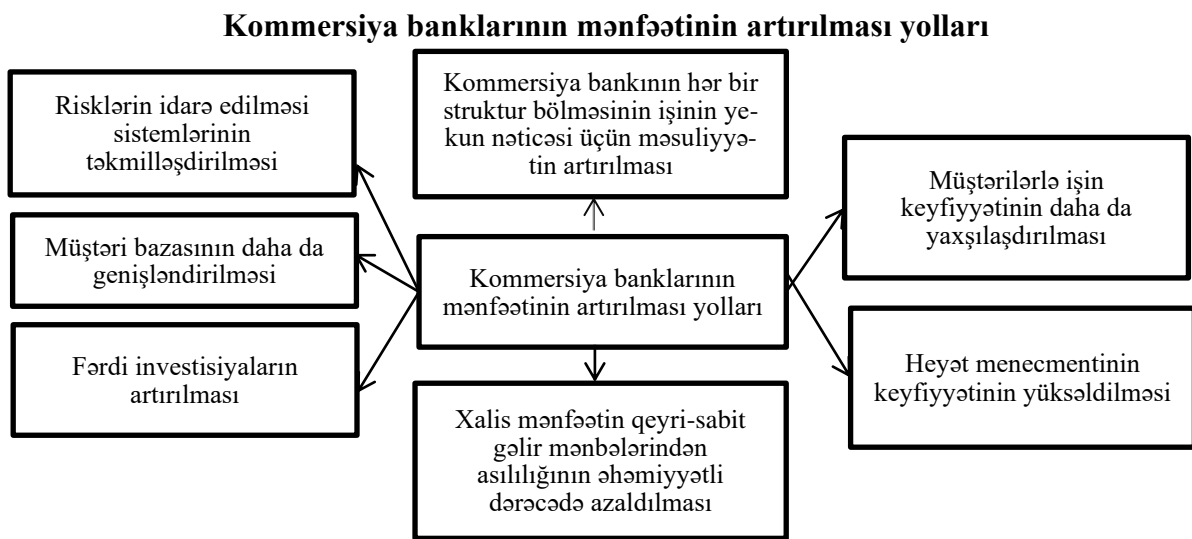
Son onilliklərdə dünyanın müxtəlif ölkələrindəki banklar ümumi əməliyyat gəlirlərində faizsiz gəlirlərin payının artması tendensiyası ilə xarakterizə olunur. Uzunmüddətli tendensiya, bazarların doyması, qloballaşma və rəqabətin sərtləşməsi səbəbindən kredit biznesinin marjinalılığının azalması ilə əlaqədardır ki, bu da bankları faiz marjasının dəyərlərini azaltmağa və daha gəlirli fəaliyyət axtarmağa məcbur edir. Texnoloji tərəqqi və bank yeniliklərinin ortaya çıxması da təsir göstərir. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı ilə banklar ənənəvi bank riskləri ilə əlaqəli olmayan yeni kredit olmayan xidmətlər göstərməyə başlamışlar ki, bu da onları

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

banklar üçün daha cəlbedici edir. Azərbaycan bankları təqdim olunan müasir xidmətlərin çeşidini artıraraq texnologiyalara, maliyyə və texnoloji şirkətlərə investisiya qoymağa davam edir. Bir çox bankın nümayəndələri kredit fəaliyyəti ilə əlaqəli olmayan xidmətləri, o cümlədən komissiya və vasitəçi xidmətləri prioritet sahələr kimi qəbul edirlər.

Bu baxımdan, əksər kommersiya banklarının yüksək göstəricilərinə baxmayaraq, artım üçün tədbirlər potensialı yüksəkdir. Bankın gəlirliliyini artırmaq üçün mənfəəti artırmaq lazımdır. Bankın mənfəətini artırmaq üçün isə sxem 1-dəki təklif olunan lazımi tədbirləri görmək lazımdır.

Sxem 1.

Bankların faizsiz gəlirlərinin payının artması problemi dünyada bir çox tədqiqatçı və nəzəriyyəçinin diqqətini çəkir. Əvvəla, tədqiqatçılar faizsiz gəlirlərin payının artmasının gəlirlilik və dəyişkənlik göstəricilərinə necə təsir göstərməsi ilə maraqlanırlar. Tədqiqat nəticələri tez-tez birmənalı alınmırdı, bu isə faizsiz gəlirin artmasının faydaları məsələsini ortaya qoyur. Belə bir tədqiqatın nəticələri ölkə banklarının nümunəsi üçün xalis faizsiz gəlirlərin payı ilə gəlirlilik göstəriciləri arasındakı əlaqəni üzə çıxarmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə 2023-2024-cü illərdə bank kreditlərinin əsas hissəsi istehlak kreditlərinə və biznes kreditlərinə yönəldilmişdir. Depozitlər üzrə faizlər isə son illərdə sabit qalsa da, xarici valyutada olan depozitlərin payı azalmaqda davam edir. Qeyri-ışlək kreditlər göstəricisi Azərbaycanda təxminən 5-8% ci-varındadır. Problemlə kreditlərin azalması üçün ölkəmizdə restrukturizasiya tədbirləri həyata keçirilmişdir.

Y E K U N

Son illər Azərbaycanın bank sektorunda tətbiq edilən islahatlar əsasən xərclərin optimallaşdırılması və yeni gəlir mənbələrinin yaradılması istiqamətində olub. Təhlillər göstərir ki, şəffaflığın artırılması və yeni texnologiyaların tətbiqi bankların maliyyəvi dayanıqlılığına müsbət təsir edib. Bununla yanaşı, beynəlxalq standartlara uyğun hesabatlılıq sistemlərinin yaradılması, ölkə banklarının qlobal bazarlara inteqrasiyasını asanlaşdırır. Azərbaycanın kommersiya

AUDİT 2024, 3 (45), səh. 28-37.

AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.

АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

banklarının gəlir və xərclərinin təhlili göstərir ki, sektorun dayanıqlılığı və inkişafı üçün şəffaflıq, innovasiya və effektiv idarəetmə vacibdir. Maliyyə sektoru, ölkənin ümumi iqtisadi inkişafında aparıcı rol oynamaqda davam edir.

Kiçik və daha böyük banklar üçün gəlirlilik göstəriciləri ilə əməliyyat gəlirlərinin quruluşu arasındakı əlaqənin ayrıca nəzərdən keçirilməsi əhəmiyyətlidir. Beləliklə, xalis faizsiz gəlirlərin payının artması aşağı şaxələndirmə səviyyəsi olan kiçik banklar üçün də faydalıdır, lakin kiçik banklar üçün faizsiz gəlirlərin payının artmasının faydaları daha məhduddur. Bunun səbəbi kiçik və daha böyük bankların texnologiyaların inkişafına fərqli investisiya imkanları, daha mürəkkəb təşkilati quruluş şəraitində idarəetmə sərişələrinin müxtəlif səviyyələri, ixtisaslı kadrlara çıxış və s.

Komissiya gəlirlərinə gəldikdə, komissiya gəlirlərinin payındakı artım, yuxarıda göstərilən səbəblərlə izah edilə bilən gəlirlilik baxımından kiçik banklar üçün daha az faydalıdır. Həm də belə nəticəyə gəlmək olar ki, komissiya əməliyyatlarında miqyaslı iqtisadiyyatlar çıxarıldıqca gəlirlilik artır və bu, əlbəttə ki, kiçik bankların əldə etməsi daha çətinidir. Müxtəlif ölçülü bank qrupları üçün xalis komissiya gəlirlərinin payı ilə riskə uyğunlaşdırılmış gəlirlilik göstəriciləri arasındakı əlaqədə əsaslı fərqlər tapılmadı.

Tədqiqatın nəticələri kredit olmayan fəaliyyət sahələrinin inkişaf perspektivlərini və bank xidmətlərinin şaxələndirilməsinin faydalarını qiymətləndirmək istəyən menecerlər və bank sahibləri üçün maraqlı ola bilər. Xüsusilə qeyd etmək vacibdir ki, yalnız bankın gəlir quruluşu ilə gəlirlilik arasındakı əlaqə təhlil edilmir, həm də gəlirlilik-risk nisbəti qiymətləndirilir. Bununla birlikdə, bank xidmətləri portfeli ilə bağlı qərar qəbul edərkən ixtisaslaşma, təcrübə və əsas sərişələr, müştəri gözləntiləri, əsas rəqiblərin davranışları və digərləri kimi bir çox digər banka xas amilləri nəzərə almaq vacibdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “Banklar haqqında” 16 yanvar 2004-cü il tarixli 590-IIQ sayılı Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı - 2004.
2. Məhərrəmov Amil, Qarayev Fərhad, Sarıyev Kutais. Bank işi. Bakı-2019, 688 s.
3. M.M.Bağirov. “Banklar və bank əməliyyatları” Bakı - 2003.
4. R.A.Vəşirov. “Bank işi”, Bakı -2016.
5. «Банковское дело и банковские операции», под ред. М. С. Марамыгина, Е. Г. Шатковской. Екатеринбург. Издательство Уральского университета 2021.
6. Ермилов В. Г. Проблемы доходности коммерческого банка // Банковское дело. – 2011. - № 8.- С. 17-21.
7. Ларионова И.В. Управление активами и пассивами в коммерческом банке /И.В. Ларионова - Москва: Издательство «Консалтбанкир», 2013. С.272.
8. Ольхова Р.Г. Банковское дело: управление в современном банке /Р.Г. Ольхова. - Москва: КНОРУС, 2015. - 282 с.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

Rauf Aflatun Nuriyev,
Ph.D. Student,
Baku Business University,
Email: rauf.nuriyev.1997@mail.ru
© R.A. Nuriyev, 2024

ISSUES OF MANAGEMENT OF INCOME AND EXPENDITURES OF COMMERCIAL BANKS

A B S T R A C T

The purpose of the research - is to study the current state of the structure and dynamics of income and expenses in commercial banks based on relevant indicators.

The methodology of the research - comparative analysis, logical generalization, systematic approach methods were used in the research.

The practical importance of the research - the substantive analyses examined in the study can be used to improve the structure and dynamics of income and expenses in commercial banks.

The results of the research - proposals for optimal mechanisms in the system of research of the structure and dynamics of income and expenses in commercial banks have been specified and scientifically substantiated.

The originality and scientific novelty of the research - the development of proposals for managing the current state of the structure and dynamics of income and expenses in commercial banks with relevant indicators.

Keywords: commercial banks, income, expenses, management, margin.

AUDIT 2024, 3 (45), səh. 28-37.
AUDIT 2024, 3 (45), pp. 28-37.
АУДИТ 2024, 3 (45), стр. 28-37.

Нуриев Рауф Афлатун оглы,
докторант,
Бакинский Университет Бизнеса,
Email : rauf.nuriyev.1997@mail.ru
© Нуриев Р.А., 2024

ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ ДОХОДАМИ И ЗАТРАТАМИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - изучение управления текущим состоянием структуры и динамики доходов и расходов коммерческих банков на основе соответствующих показателей.

Методология исследования – сравнительный анализ, логическое обобщение, методы системного подхода.

Практическая значимость исследования – исследованный фундаментальный анализ может быть использован для улучшения структуры и динамики доходов и расходов коммерческих банков.

Результаты исследования - уточнены и научно обоснованы предложения по оптимальным механизмам в системе исследования структуры и динамики доходов и расходов коммерческих банков.

Оригинальность и научная новизна исследования - заключается в подготовке предложений по управлению современным состоянием структуры и динамики доходов и расходов коммерческих банков с соответствующими показателями.

Ключевые слова: коммерческие банки, доходы, затраты, управление, маржа.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
03.07.2024
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
05.08.2024
Çapa qəbul olunmuşdur: 29.08.2024

Дата поступления статьи в редакцию: 03.07.2024
Отправлено на повторную обработку: 05.08.2024
Принято к печати: 29.08.2024

The date of the admission of the article to the editorial office: 03.07.2024
Send for reprocessing: 05.08.2024
Accepted for publication: 29.08.2024